

I KRONIKA 69

2021

69
2021

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2021, letnik 69, številka 1

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkel (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

1. februarja 2021

Naslednja številka izide/ Next issue:

junij/ June 2021

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

320 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Heinrich Wettach: Deželni muzej za Kranjsko – Rudolfinum,
okoli 1900, akvarel/ Heinrich Wettach: Carniolan Provincial Museum – Rudolfinum, abt. 1900, watercolour
(NMS GK, inv. št. R-1692)

Na zadnji strani/ Back cover: Risba neuresničenega spomenika Ljubljanskemu kongresu leta 1821/
Drawing of the unrealized monument to the Ljubljana Congress 1821 (SI ZAL LJU 511, t. e. 24, fol. 172)

KAZALO

Razprave

Tanja Gomiršek:	Kmečka skupnost v luči družbeno-socialnih razlik: Šmartno in Imenje v drugi polovici 18. stoletja5
Jernej Kotar:	Ustanovitev Deželnega muzeja v Ljubljani25
Boris Golec:	K podobi Ljubljane po kongresu leta 1821. Stavbe in njihovi lastniki v franciscejskem katastru43
Matic Batič:	»Paradies am Isonzo«. Delovanje Heinricha Moritza Penna (1838–1918) v Gorici.....89
Marija Mojca Peternel:	Baron Markus Jabornegg: (ne)znan koroški obraz.....105
Damjan Hančič:	Vojaška bolnišnica v Kamniku in Mekinjah v času prve svetovne vojne115
Ivan Vogrič:	Anarhistični agitator Franc Vidmar.....131
Vinko Oblak:	Piranski konzorcij za pomorske prevoze Piran (1919–1950)137
Jelka Piškurić:	Ig od leta 1952 do ustanovitve Občine Ljubljana Vič-Rudnik.....155

Gradivo

Kongresni spomenik v Ljubljani (<i>Barbara Žabota</i>)181

Po razstavah

Čast in slava: odlikovanja, medalje, znaki in značke iz zbirk Pokrajinskega muzeja Celje (<i>Damir Žerič</i>).....183
--

In memoriam

In memoriam Slavica Pavlič 1929–2020 (<i>Branko Šuštar</i>)187
V spomin: prof. dr. Jože Žontar (1932–2020) (<i>Sonja Anžič-Kemper</i>)188

Ocene in poročila

Vinko Skitek: Popis arhivov župnij Dekanije Dravograd-Mežiška dolina (elektronska izdaja)	
Vinko Skitek: Guštanj in Kotlje skozi srednji in zgodnji novi vek (<i>Martin Bele</i>).....	191

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 316.334.55(497.473)"17"

Prejeto: 26. 11. 2020

Tanja Gomiršek

dr., muzejska svetovalka, Goriški muzej, Grajska cesta 1, Kromberk, SI-5000 Nova Gorica
E-pošta: tanja.gomirsek@goriskimuzej.si

Kmečka skupnost v luči družbeno-socialnih razlik: Šmartno in Imenje v drugi polovici 18. stoletja

IZVLEČEK

Prispevek na podlagi terezijanskega in jožefinskega katastra predstavlja majhno kmečko skupnost v Goriških brdih. Utrjena vas Šmartno je v drugi polovici 18. stoletja izgubljala status privilegiranega naselja in postopoma dobivala ruralni značaj. Na podlagi popisov premoženja ter zapisov o vaških predstavnikih, večina katerih je sodelovala tudi pri izdelavi katastra, ugotavljamo, kakšen je bil njihov družbeni oziroma socialni položaj. Iz zemljiškoposestne strukture je razvidno, da je bilo poleg premožnih posestnikov vedno več zakupnikov. Obema skupinama je bila lastna tudi bivanjska kultura.

KLJUČNE BESEDE

Šmartno, Imenje, terezijanski kataster, jožefinski kataster, posestna struktura, zakup, kmečka hiša

ABSTRACT

RURAL COMMUNITY IN LIGHT OF SOCIO-ECONOMIC DIFFERENCES: ŠMARTNO AND IMENJE IN THE SECOND HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY

Drawing on the Theresian and Josephian cadastres, the article presents a small rural community in the Goriška Brda. In the second half of the eighteenth century, the fortified village of Šmartno gradually lost the status of a privileged settlement and took on a rural character. Based on property inventories and records on village representatives, most of whom took part in compiling the cadastre, the article seeks to determine their social status. Apart from wealthy landowners, the land ownership structure also clearly points to a growing number of leaseholders. Both groups pursued distinct dwelling cultures.

KEY WORDS

Šmartno, Imenje, Theresian Cadastre, Josephian Cadastre, land ownership structure, leasehold, rural house

Uvod

Šmartno je utrjeno naselje v Goriških brdih, ki je bilo leta 1985 razglašeno za kulturni spomenik. Kraj so z obzidjem in stolpi verjetno obdali v času turških vpadov in habsburško-beneških vojn.¹ Prva serija teh spopadov je potekala med letoma 1508 in 1521, druga pa v začetku 17. stoletja, med letoma 1615 in 1617.² V tem času je bil kraj pomembna strateška in obrambna točka.³ Za zdaj še ne poznamo dokumenta, ki bi pričal o točnem času gradnje obzidja ali statusu tega naselja. Pomemben podatek prinaša prispevek Neve Makuc, ki navaja pritožbo prebivalcev Šmartnega notranjeavstrijski dvorni komori proti izkoriščanju nosilca jurisdikcije Turrismoda della Torreja. Izpostavili so, da so Šmartno – »cesarsko utrdbo« – vedno sami vzdrževali in da jo bodo tudi v prihodnje. Kraj je morda imel privilegiran značaj, saj so se ravno prebivalci Šmartnega skupaj s tistimi iz Kozane leta 1713 pridružili gosposki pri zatiranju velikega tolminskega kmečkega upora.⁴

V 18. stoletju je Šmartno izgubilo strateški pomen, s povečevanjem števila prebivalstva pa so začeli ob obstoječe obzidje prizidavati stanovanjska poslopja. Tako je kraj dobival poudarjeno ruralni značaj njegovih prebivalcev. Zaradi pomanjkanja prostora znotraj obzidja so se stavbe širile v višino ter se stisnile druga k drugi, tako da so se oblikovale ozke ulice ali, kot jim rečejo Brici, »gase«. V tem času so grofje della Torre, lastniki vile v Vipolžah, ki je bila ena ključnih utrdb v času omenjenih vojn,⁵ izgubili interes za višje ležeče vasi v Brdih. Grad in njemu pripadajoča posestva v Kojskem so že leta 1630 prodali družini Coronini,⁶ leta 1783 pa so grofu Rudolfu Coroniniju, ki je takrat bival v Kojskem, prodali tudi sodno jurisdikcijo nad Šmartnim in Imenjem.⁷ Imenje in Šmartno obravnavamo skupaj, saj sta bili vasi povezani tako v (samo)-upravnem kot v cerkvenem pogledu. Tvorili sta vaško skupnost in spadali v kaplanijo sv. Martina.

Proces spreminjanja lastniške strukture ter podobo agrarnih odnosov in bivanjske kulture v prehodnem času druge polovice 18. stoletja osvetljuje

*Stolp in vhod v Šmartno z zahodne strani
(fototeka Goriškega muzeja, zbirka preslikav in fotografij št. 1429).*

¹ Ščukovt, *Obnova*, str. 79.

² Marušič, *Šmartno*, str. 2; Makuc, *Brda in Brici*, str. 72–75.

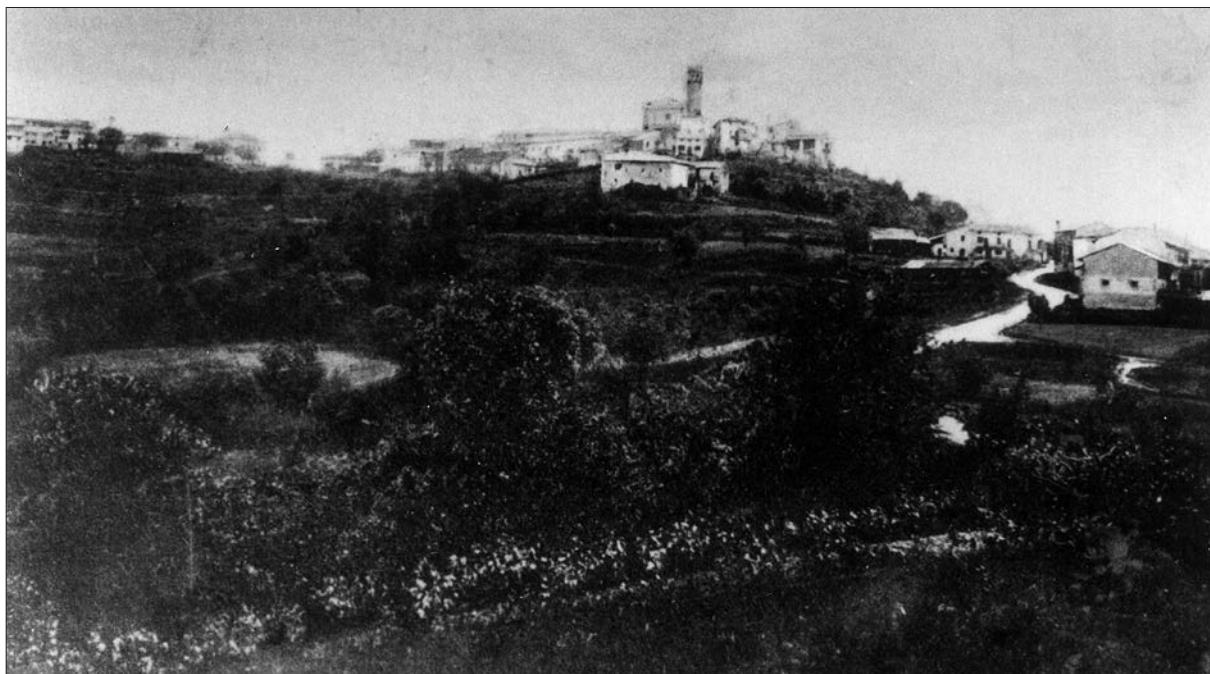
³ Sedej, *Šmartno v Brdih*, str. 80.

⁴ Stres, *Oris kolonata*, str. 175.

⁵ Gomiršek, *Vila Vipolže*, str. 6.

⁶ Gomiršek, *Brestje in Kojsko*, str. 63.

⁷ Kot je zapisal grof Coronini, je »sodno oblast nad Šmartnim in Imenjem kupil od sedaj pokojnega gospoda Raimonda della Torre in Valsassina s pogodbo z dne 12. julija 1783 za 1.013 goldinarjev in 5 krajcarjev« (ASG, Archivio Coronini Cronbeg, busta 323).

Šmartno v obdobju med obema vojnama (fototeka Goriškega muzeja, zbirka preslikav in fotografij št. 7727).

dva zgodovinska vira, in sicer terezijanski in jožefinski kataster,⁸ ki sta nastala v obravnavanem obdobju. Kljub temu, da jima raziskovalci očitajo številne pomanjkljivosti,⁹ ne smemo zanikati njunega pomena kot historičnega vira.¹⁰ Pomembna nista samo zaradi možnosti ugotavljanja zemljiškoposestne strukture ter rekonstrukcije agrarne krajine,¹¹ temveč tudi zaradi številnih drugih drobnih podatkov, ki osvetljujejo zgodovino posamezne vasi oziroma takrat popisane katastrske občine. Terezijanski kataster Šmartnega, ki je nastal leta 1751, je ohranjen skoraj v celoti.¹² Poškodovan je le naslovni list, ki na notranji strani vsebuje podatke o številu živine. Terezijanski kataster za Imenje je nastal leta 1752,¹³ torej leto za šmartenskim. Od celotnega registra so ohranjeni le naslovni in zgolj dva popisna lista. Manjkajoče podatke lahko dopolnimo le še z evidenco lastništva hiš, ki je nastala ločeno v okviru zemljiške knjige.¹⁴ Jožefinska katastra iz leta 1785 sta ohranjena v celoti ter nudita podatke o lastništvu zemljišč in stavb.¹⁵

Podrobna analiza velikosti posestev posameznih gospodinjstev enot nam omogoča razlago gospodarskega konteksta družine in skupnosti. Raziskava lastništva zemlje pa je zgolj začetna stopnja analize socialne strukture. Kataster je sicer zanesljiv vir v smislu statistične obdelave ter prikaza deležev in vrst obdelovalnega in drugega zemljišča, saj v namen davčne obremenitve zabeleži lastnike. Ne omogoča pa točne določitve socialnih skupin prebivalstva, saj iz popisov ni jasno,¹⁶ ali se je posameznik ukvarjal z dopolnilno dejavnostjo ali je imel dodatno zemljišče v zakupu ali se je preprosto preživljal z dninami. Prav tako je posameznik lahko imel nepremičnine v več katastrskih občinah, tako da je bilo njegovo premoženjsko stanje bistveno drugačno. Določimo lahko lastnike plemiškega, meščanskega in kmečkega porekla, ki niso prebivali tu, ter lastnike, ki so prebivali na obravnavanem območju. Previdnost velja pri obravnavanju posamičnega deleža statusne¹⁷ skupine, zato to ne bo predmet pričujoče razprave. Upoštevati moramo dejstvo, da so na območju živeli tudi prebivalci, ki so imeli zemljišča v lasti ali zakupu, morda taki, ki so se ukvarjali z neagrarno dejavnostjo, ter taki, ki so dohodke iz kmetijske dejavnosti dopolnjevali z neagrarnimi viri. Z analizo lastniške strukture namreč določimo osebni položaj kmečkega prebivalstva v splošnem pomenu besede. S tem¹⁸ razumemo ekxi-

⁸ Gradivo hrani ASG – *Archivio di stato di Gorizia* – Državni arhiv v Gorici.

⁹ Natek, Pomen, str. 97–98.

¹⁰ Golec, Zemljiški katastri.

¹¹ Barbina in Battigelli, *Il pasaggio agrario*, str. 343.

¹² ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio (danes Šmartno), busta 104.

¹³ ASG, Catasto Teresiano, Imegna e Gaugnaz (danes Imenje in Gonjače), busta 48.

¹⁴ ASG, Tavolare Teresiano, *Libri fondiari 1761–1891, Quadro delle case*, busta 180. Podatke o lastništvu hiš po posameznih vaseh, sicer ne vedno, imamo za obdobje 1761–1891. Vpise so naredili slabih devet let po nastanku katastra.

¹⁵ ASG, Catasto Giuseppino, San Martino del Coglio, busta 132; Imegna, busta 81.

¹⁶ Dopolnilna dejavnost je na podlagi popisa v katastru razvidna le v primeru, da je bila stavba določena, na primer kot mlin.

¹⁷ Statusna skupina je po Laslett skupina ljudi, ki »uživa enak socialni status« (Laslett, *The world*, str. 22–23).

¹⁸ V najožjem pomenu je termin osebni položaj uporabljen gle-

Ulica v Imenju leta 1958 (fototeka Goriškega muzeja, foto: Karel Plestenjak).

stenčne pogoje, zlasti premoženjsko stanje, pravice in dolžnosti, ugled, socialno in politično vlogo ter možnosti za napredek posameznikov, skupin ali širših družbenih plasti.¹⁹ S komisijo so sodelovali izbrani predstavniki skupnosti; to so bili tisti posamezniki, ki jim je vas zaupala ter jih imela za najsposobnejše in najprimernejše za to opravilo.

Družbeni in socialni položaj vaških predstavnikov

Vasi v Goriških brdih so bile v skladu s srednjeveško tradicijo povezane v skupnosti, ki jih je vodil župan.²⁰ Osnovni organ vaške skupnosti je bila srenja, zbor vaških družinskih poglavarjev. Srenja je iz svoje srede kot upravni odbor in hkrati kot zastopstvo skupnosti izvolila svet. Sestavljali so ga dekan ali župan²¹

ter zapriseženci,²² ki so z njim sodelovali pri tekočem poslovanju v zvezi s skupnimi²³ interesi ter premoženjem.²⁴ V Imenju se v terezijanskem katastru leta 1752 omenja dekan Janez Simčič,²⁵ v jožefinskem katastru leta 1785 pa se tako v Šmartnem kot Imenju omenjajo dekan Anton Peršolja ter svetniki Blaž Gašparin, Janez Simčič, Janez Krstnik Simčič in Mihael Gašparin. Od pomembnih oseb v obeh vaseh naj omenimo še Martina Peršoljo, vodilnega ključarja cerkve sv. Martina, ki je bil hkrati ključar bratovščin sv. Martina in sv. Janeza Krstnika. Zanima nas, kakšen je bil premoženjski položaj omenjenih vodilnih mož v skupnosti, ki ga ugotavljamo na podlagi popisane nepremičnega premoženja ter s tem povezane pismenosti. To lahko sklepamo na podlagi zaključnega poročila v katastrskem popisu. Tu so s podpisom ali križcem ve-

de »na vprašanje, ali in koliko je pridelovalec pravno omejena osebna svoboda« (Vilfan, Kmečko prebivalstvo, str. 281), v najširšem pa pomeni njegov socialni in družbeni status.

¹⁹ Vilfan, Kmečko prebivalstvo, str. 280.

²⁰ Nudorfer-Vuksanović et al., *Občinska središča*, str. 4.

²¹ Medsebojni odnosi zastopstva so bili področje sodelovanja in trenj. Voditelj skupnosti, župan ali dekan, si je z izvolitvijo utrdil družbeno moč. Bil je »inkarnacija kolektivnih ciljev«, poosebljal je načelo »javne ekonomije v nasprotju z zasebnimi cilji«. Ostali nosilci oblasti in kandidati zanje so »spodkoparvali

njegovo samostojnost, krotili njegovo anarhičnost in sproščali njegovo produktivnost« (Sahlins, *Ekonomika*, str. 161).

²² V gradivu se pojavljajo termini *delegato comunale*, *agente comunale* ter *giurato*.

²³ Vsaka skupnost se je kot živ in prilagodljiv organizem sama odločala glede na lastne okoliščine in sestavljala lokalne predpise za regulacijo sistema, seveda v okviru predpisov, ki so veljali v Goriški grofiji.

²⁴ Dorsi, *Sodstvo*, str. 112.

²⁵ ASG, Catasto Teresiano, Imegna e Gaugnaz, busta 48.

rodostojnost podatkov potrdili prisotni predstavniki skupnosti. V drugi polovici 18. stoletja je bilo v kmečkem okolju pismenih le malo posameznikov, saj še ni bil vzpostavljen sistem obveznih osnovnih šol. Šolanje otrok, ki niso bili namenjeni duhovniškemu ali učiteljskemu poklicu, so si pri zasebnih učiteljih in šolah v Gorici privoščile le redke, najpremožnejše kmečke družine. Pismen ali vsaj podpisa več je bil Martin Peršolja. Podpisali so se tudi možje, ki so sodelovali pri sestavi katastra: Anton Gašparin, Filip de Reya, Martin Peršolja, Anton Rožič in Jožef Zupančič.

Velikosti nepremičnin Janeza Simčiča, dekana v Imenju, ne moremo ugotoviti, saj je terezijanski kataster za Imenje uničen. Prav tako se določena imena in priimki podvajajo ali celo večkrat pojavljajo, saj so za kmečko družbo značilni omejen izbor osebnih imen in več družin z istimi priimki v vasi. Zato popisi pri posamezniku pogosto navajajo tudi očetovo ime, da ni prihajalo do zamenjave oseb. Nasprotno lahko na podlagi jožefinskega katastra izluščimo več podatkov o socialnem položaju Antona Peršolje. Ta je bival v Imenju in je pripadal eni najpremožnejših družin, saj je tu imel v lasti hišo ter 21 čampov,²⁶ 3 četrtine in 164 tavol veliko zemljišče, v šmartenski katastrski občini pa še 6 čampov in skoraj 2 četrtini zemljišč. Podobno je imel Mihael Gašparin v Imenju poleg hiše še 11 čampov, 1 četrtino in 42 tavol veliko posestvo.²⁷ Kot je razvidno iz podatkov v prikazani tabeli (Tabela 1), so premožni člani skupnosti igrali pomembno vlogo²⁸ v življenju skupnosti; bili so cerkveni ključarji, vodje in udje cerkvenih bratovščin,²⁹ župani ter predstavniki skupnosti pri zemljiških transakcijah in popisih premoženja.

Lastniška struktura sredi 18. stoletja

Iz podatkov (Tabela 1) je razvidno, da so v Šmartnem večino zemljišč imeli v lasti bodisi vaščani ter

njihova cerkev in njene ustanove bodisi kmetje in cerkev iz sosednjih vasi. Izjema so bili Blaž Stergar iz Selišča pri Tolminu, arhidiakon iz Trsta Francesco Brandolin, Giovanni Battista Bosizio in jezuitski kolegij iz Gorice. Njihov delež pa je bil zelo majhen v primerjavi z deležem domačinov in njihovih sosedov. Iz velikosti posameznih zemljišč v katastrih je razvidno, da so bila zemljišča majhna in razdrobljena. Razlike v vrednostih premoženja so povezane z vrstami zemljišč. Najnižje so bile ocenjene površine z grmičevjem poraslega sveta, ki je označen kot bivše srenjsko zemljišče – *comunali e cespugli*. Gre za travnato zemljišče z grmičevjem, namenjeno paši, ki je bilo ocenjeno nižje od urejenega pašnika. Najdražja zemljišča so bili vrtovi, njive s trtami in brajde prvega razreda. Njihova cena za 1 čamp je bila od 40 do 48 goldinarjev,³⁰ za grmičevno zemljišče, gozd in pašnik pa od 6 do 8 goldinarjev za čamp. Bistvena razlika se kaže pri Imenju (Tabela 2), kjer pa imamo na voljo le parcialne podatke. Tukaj so bili pomembni lastniki dobrovski grofje Colloredo.

Terezijanski kataster je pomemben vir tudi za raziskovanje zakupnih razmerij. Na območju Goriških brd se je namreč³¹ od 16. stoletja dalje pojavljala t. i. kolonat kot oblika agrarno-premoženjskega razmerja.³² Terezijanski kataster za razliko od jožefinskega popiše tudi zakupnike zemljišč, saj upošteva obe obliki lastništva: *dominium directum* in *dominium utile*,³³ ki sta zabeleženi tudi v aktih inventarnih popisov. S pomočjo teh podatkov lahko ugotovimo,

³⁰ Cenitve posameznega kosa zemljišča so navedene v t. i. lastniških knjigah – *Libri fondiari*.

³¹ Alvise Comel v študiji o goriškem kmetijstvu od srednjega veka do 18. stoletja ugotavlja, da so bili sicer po »Morellijevem poročilu pred letom 1500 vsi kmetje lastniki zemljišč. Zlasti po koncu dolge vojne med Maksimilijanom in Benečani pa so postali koloni. Vse je bilo opustošeno in najsihekjeji so postali žrtve najmočnejših.« Na podlagi raznih dokumentov iz 14. stoletja pa ugotavlja, »da se kolonija ni razvila šele po 1500, temveč je v tem obdobju dobila močan poudarek« (Comel, *L'evoluzione*, str. 13). O pospešenem uvajanju zakupnih razmerij v 16. stoletju imamo kvalitetno študijo Vojka Pavlina (Pavlin, Primer uveljavljanja, str. 289–302).

³² Ob koncu srednjega veka je svobodna mala posest zaradi vojn in Turkov počasi prehajala v roke plemičev in meščanov, ki so oblikovali velika posestva in jih dajali v zakup. V vzhodni Evropi je ta oblika zakupa povsem prevladala, v srednji in zahodni Evropi pa so bile razmere bolj pestre. Ponekod so se ohranila še mala svobodna posestva (Perusini, *Vita di popolo*, str. XXVIII).

³³ Terezijanski kataster loči dve obliki pravic do zemljišča, ki sta bili v praksi na ozemljih, kjer je bil razvit t. i. zakup ali kolonat. Oseba je bila lahko lastnik in obdelovalec zemljišča, to pomeni, da ga je imela v »polni lasti« – *beni immobili di piena proprietà*. Zakupnik je z zakupno pogodbo dobil nepremičnino v obdelovanje; »nepremičnine, na katerih so bile pravice tako razdeljene in je nekomu pripadal lastniški delež, drugemu pa uporabniški delež« – *beni immobili su quali i diritti sono in tal modo divisi, che all'uno spetta il dominio diretto, ed all'altro il dominio utile*. Podobno dvojnost pravic do zemlje prikazujejo avtorji raziskav o lastniških oblikah v severni Franciji do 19. stoletja. Pri tem uporabljajo latinska pravna izraza *dominium directum* in *dominium utile* (Béaur in Chevet, *Institutional changes*, str. 113).

²⁶ V Goriških brdih je bila površinska mera za zemljišča njiva oziroma čamp, ki je znašala 3.650 m² (Zuljan, Leksemi, str. 240). Čamp se je delil na 4 četrtine – *quarto* –, četrtina pa na 210 tavol. V tekstu uporabljam lokalni briški izraz čamp, ki ga je v raziskavi o gospodarstvu Nadiških dolin uporabljala tudi Ines Beguš (*Avtonomija in ekonomija*). Za najmanjšo enoto prav tako ohranjam sloveniziran izraz *tavola*, saj v lokalni terminologiji nisem zasledila ustreznega izraza, kakršenkoli prevod pa bi bil nesmiseln.

²⁷ Navedene so vrednosti za katastrski občini Imenje in Šmartno, ni pa nujno, da ni imel zemljišč tudi v drugih katastrskih občinah.

²⁸ V Angliji je bila taka plast malih posestnikov – *yeomen* (Overton, *Agricultural revolution*, str. 40).

²⁹ Ugled so merili s članstvom v cerkvenih bratovščinah. »Religija je uravnavala celotno življenje tako posameznikov kakor skupnosti. Bila je na čelu vseh družbenih dejavnosti, zasedala je celoten družbeni prostor in dajala ritem času. Družba se je pri delu in pri praznikih prilagodila njenemu koledarju« (Redmond, *Religija in družba*, str. 42). Kojščanski župnik je konec 19. stoletja pridigal o tem, da je »bolje biti vpisan v eno bratovščino in izpolnjevati predpisane dolžnosti, kot pa menijo nekateri, da so bolj ugledni, če so vpisani v veliko bratovščino« (ŽAK, Pridige I, str. 289).

Tabela 1: Lastniška struktura v Šmartnem na podlagi terezijanskega katastra³⁴

Lastnik	Velikost			Vrednost
	čamp	četrtna	tavola	
Mihael Vendramin pok. Štefana	0		156	6 gold. 41 krajc.
Mihael Vendramin pok. Lovrenca	0	1	144	13 gold. 30 krajc.
Andrej Marinič pok. Gregorja iz Gonjač	0	2		12 gold. 30 krajc.
Janez Simčič pok. Mihaela iz Imenja	0	3	10	21 gold. 20 krajc.
Lovrenc Simčič pok. Štefana	1		35	37 gold. 30 krajc.
Lovrenc Gašparin pok. Adama iz Imenja	1		50	31 gold. 48 krajc.
Blaž Stergar iz vasi Selišče pri Tolminu	1		87	33 gold. 7 krajc.
Cerkev iz Krasnega	1		200	37 gold. 9 krajc.
Štefan Peršolja pok. Mohorja iz Imenja	1	1	146	37 gold. 1 krajc.
Blaž Gašparin pok. Adama iz Imenja	1	2	18	22 gold. 50 krajc.
Tomaž Peršolja pok. Štefana	1	3	45	50 gold. 53 krajc.
Janez Krstnik Vendramin pok. Lovrenca	2		46	65 gold. 47 krajc.
Cerkev iz Biljane	2		134	64 gold. 48 krajc.
častitljivi Janez Mušič	2	1	140	72 gold. 30krajc.
Andrej Simčič pok. Petra iz Imenja	2	2	80	77 gold. 52 krajc.
Bratovščina sv. Janeza Krstnika iz Šmartnega	2	3	16	73 gold. 50 krajc.
Mihael Pirih pok. Janeza iz Imenja	2	3	127	77 gold. 39 krajc.
Anton Mušič pok. Andreja	3		15	79 gold. 53 krajc.
Gregor Pirih pok. Janeza	3		55	79 gold. 32 krajc.
Štefan Prinčič pok. Štefana iz Kozane	3		100	76 gold. 18 krajc.
Francesco Brandolin, arhidiakon iz Trsta	3	1	36	107 gold. 54 krajc.
častiti Jakob Prinčič pok. Gregorja iz Kozane	3	1	92	45 gold. 25 krajc.
Štefan Reja pok. Lovrenca	3	2	198	69 gold. 36 krajc.
Andrej Vendramin pok. Nikolaja	3	3	120	116 gold. 37 krajc.
Blaž Peršolja pok. Antona iz Imenja	3	3	149	117 gold. 30 krajc.
Martin Peršolja pok. Kristjana iz Imenja	3	3	196	108 gold. 36 krajc.
Sebastijan Peršolja pok. Mohorja	4		5	114 gold. 10 krajc.
Giovanni Battista Bosizio	4		82	110 gold. 26 krajc.
Sebastijan Simčič pok. Mihaela	4	1	53	161 gold. 5 krajc.
Sebastijan Zuljan pok. Nikolaja	5		80	157 gold. 45 krajc.
Cerkev iz Vedrijana	5		93	143 gold. 6 krajc.
Mihael Mušič pok. Andreja	5	2	6	147 gold. 42 krajc.
Mihael Rožič pok. Antona	5	2	33	124 gold. 22 krajc.
Luka Markočič pok. Janeza	5	2	56	141 gold. 28 krajc.
Sebastijan Peršolja pok. Janeza iz Imenja	5	3	132	137 gold. 36 krajc.
Matija Peršolja pok. Sebastijana	5	3	145	185 gold. 7 krajc.
Peter Golob pok. Andreja	6		194	157 gold. 48 krajc.
Mihael Mušič pok. Janeza	6	1	204	160 gold. 45 krajc.
Cerkev iz Šmartnega	7		130	237 gold. 59 krajc.
Gregor Golob pok. Sebastijana	7	1	34	205 gold. 20 krajc.
Martin Gašparin pok. Štefana iz Martinjaka ³⁵	7	2	85	182 gold. 52 krajc.
Bortolomej Simčič	7	2	101	199 gold. 29 krajc.
Valentin Rožič pok. Ivana	7	2	191	161 gold. 43 krajc.
Valentin Peršolja pok. Sebastijana	8		67	276 gold. 43 krajc.
Anton Gašparin pok. Adama iz Imenja	8		119	114 gold. 59 krajc.
de Reya dediči pok. Lovrenca	8	2	206	194 gold. 35 krajc.
Vincenc Simčič pok. Andreja iz Imenja	9		72	295 gold. 20 krajc.
Jezuitski kolegij iz Gorice	9	1	178	206 gold. 24 krajc.
Anton Simčič pok. Jurija iz Zalega Brega ³⁶	10	1	101	309 gold. 39 krajc.
Janez Mušič pok. Gregorja	11	1	133	300 gold. 41 krajc.

³⁴ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.³⁵ Zaselek sosednje vasi Kozane.³⁶ Sosednja vas.

Jožef Peršolja pok. Andreja	11	3	97	270 gold. 11 krajc.
Ana Golob, vdova po Lovrencu	13		23	326 gold. 20 krajc.
Andrej Simčič pok. Štefana	14	1	199	412 gold. 28 krajc.
Lovrenc Zuljan pok. Janeza emfitevt ³⁷	23	1	177	585 gold. 75 krajc.
Gregor Gašparin pok. Mihaela iz Imenja	25	2	118	335 gold. 22 krajc.
Anton Gašparin pok. Štefana	25	3	39	665 gold. 49 krajc.
Filip de Reya pok. Sebastijana	27	1	166	620 gold. 6 krajc.
Janez Vendramin pok. Andreja	30	1	169	493 gold. 57 krajc.

Tabela 2: Delna³⁸ lastniška struktura v Imenju na podlagi terezijanskega katastra

Lastnik	Velikost			Vrednost
	čamp	četrtnina	tavola	
Bratovščina sv. Martina iz Šmartnega	1		60	25 gold. 43 krajc.
Baudaž Peter	1	3	119	46 gold. 4 krajc.
Bratovščina sv. Janeza Krstnika iz Šmartnega	3	2	78	75 gold. 36 krajc.
Jezuitski kolegij	4	3	74	131 gold. 33 krajc.
Cerkev z Vrhovlja	5	2	55	91 gold. 8 krajc.
Cerkev sv. Helene iz Gonjač	6	1	70	106 gold. 12 krajc.
Cerkev sv. Martina	8		135	192 gold. 19 krajc.
Klinec Martin pok. Jožefa	9		116	106 gold. 41 krajc.
Gašparin Blaž pok. Adama	9		190	173 gold. 6 krajc.
grof Carlo Colloredo	44	3	65	717 gold. 37 krajc.

ali so imeli posamezni zakupniki v zakupu zemljišča pri enem ali pri različnih lastnikih. Iz prikazane preglednice (Preglednica 1) je razvidno, da je bilo v praksi oboje. Zakupnik je imel lahko zgolj enega gospodarja, s katerim je sklenil zakupno pogodbo, ali pa več. Martin Rožič je na primer imel zgolj zemljišča Lovrenca Zuljana, Janez Mušič pa je imel v zakupu zemljišča bratovščine sv. Janeza Krstnika iz Šmartnega ter Jakoba Prinčiča iz Kozane.

Iz preglednice (Preglednica 1) je razvidno, da je gospodar zemljišča, ki jih ni obdeloval, prepustil enemu oziroma več zakupnikom. Zakupnih pogodb je bilo več vrst, najbolj razširjena pa je bila t. i. *affitto semplice*.³⁹ Naveden je primer, ki se veže na obravnavano območje, saj so se pogodbe z enakim imenom v istem časovnem obdobju razlikovale ne samo glede na lastnika, temveč tudi glede na območje, na katerem so jih sklepali:

»5. 8. 1819 v Imenju

Martin Peršolja iz Imenja je 16. 12. 1813 dal Martinu in Marijani Sirk iz Gonjač v kratkoročni zakup – affitto semplice – razne nepremičnine. Ker pa je slednji že star in jih ni zmožen obdelovati, dobro premišljeno odstopa od te pogodbe v korist svojega posvojenega sina Tomaža Rusjana prav tako iz Gonjač, in sicer: brajdo, imenovano Vrh in Teja, v skupni površini 8 čampov in ¼,

gozd, imenovan Lazno brdo, na planinah v velikosti približno 10 čampov, pod naslednjimi pogoji:

- 2/3 vinskega cveta z obeh brajd za najemodajalca, najemniku pa bo ostala 1/3 vinskega cveta in prešarina. Glede na navade v deželi mora zakupnik pripeljati grozdje v klet najemodajalca na lastne stroške.
- Da bo najemnik vsako leto dal najemodajalcu ob trgatvi 5 veder vinskega cveta na račun najema za gozd.
- Da bo najemodajalcu prišel pomagat, ko ga bo ta prosil.
- Da bo izboljševal in ne poslabševal zemljišč kot dober zakupnik.

Pogodba traja 1 leto in se začne 11. 11. tega leta ter se podaljšuje iz leta v leto, razen v primeru odpovedi z ene ali druge strani.«⁴⁰

Za zakupne pogodbe v Goriških brdih pod oznako *affitto semplice* v 18. in 19. stoletju sta značilni oddaja deleža pridelka⁴¹ vina ter kratkoročnost pogodbe.⁴² Nekateri zakupniki so bili tudi bodisi mali kmetje, ki so imeli premajhno lastno zemljišče, bodisi premožni posestniki, ki so z zakupom zaokroževali svojo ekonomijo. To je razvidno tudi iz preglednice (Preglednica 2), ki povezuje zakupnike z lastništvom nepremičnin.

³⁷ Emfitevza je poznoantična oblika dednega zakupa. Zakupnik – *emfiteuta* – je bil vknjižen kot lastnik zemljišča, za katero je plačeval določeno najemnino (Gomiršek, Vrste zakupnih pogodb, str. 177).

³⁸ Ohranjeni so zgolj prvi 4 popisni listi (ASG, Catasto Teresiano, Imegna e Gaugnaz, busta 48).

³⁹ Tipi zakupnih pogodb v Goriških brdih so prikazani v Gomiršek, Vrste zakupnih pogodb, str. 164–185.

⁴⁰ ASG, Giudizio distrettuale, Amichevoli convenzioni, busta 87.

⁴¹ Pogodbe navajajo dve tretjini celotnega pridelka vinskega cveta.

⁴² Gomiršek, Vrste zakupnih pogodb, str. 173.

Preglednica 1: Lastniki in zakupniki zemljišč ter hiš v Šmartnem⁴³

Lastnik	Ledinsko ime zemljišča	Hiša	Zakupnik
Bratovščina sv. Janeza Krstnika iz Šmartnega	Venogrič		Sebastijan Simčič
Bratovščina sv. Janeza Krstnika iz Šmartnega	Velika		Janez Mušič
Cerkev iz Biljane	Velika		Anton Simčič
Cerkev sv. Marije Magdalene iz Krasna	Greieno	kolonska hiša	Andrej Simčič
Cerkev sv. Martina iz Šmartnega	Kofolavim		Lovrenc Simčič
Cerkev sv. Martina iz Šmartnega	Vrtič		Andrej Simčič
častiti Franc Brandolin, arhidiakon iz Trsta	Stara brajda		Mihael Vendramin
častiti Franc Brandolin, arhidiakon iz Trsta	Opoka		Mihael Vendramin
častiti Jakob Prinčič pok. Gregorja iz Kozane	Boškič		Janez Mušič
Anton Gašparin pok. Štefana	Bregu		Blaž Simčič
Anton Gašparin pok. Štefana	Draga		Blaž Simčič
Anton Gašparin pok. Štefana	Velika		Gašper Velišček
Anton Gašparin pok. Štefana	Mlaka		Blaž Simčič
Anton Gašparin pok. Štefana	Mlaka		Blaž Simčič
Peter Golob pok. Andreja	Brežič		Martin Rožič
Janez Krstnik Bosizio	Kojnica		Gregor Pirih
Janez Krstnik Bosizio	Kojnica		Gregor Pirih
Jezuitski kolegij	Za vrt	kolonska hiša	Martin Peršolja
Jezuitski kolegij	Kojnica	kolonska hiša	Martin Peršolja
Jezuitski kolegij	Stara gora		Martin Peršolja
Jezuitski kolegij	Velika		Martin Peršolja
Jezuitski kolegij	Vinogradič		Anton Mušič pok. Andreja
Jezuitski kolegij	Braidica		Martin Peršolja
de Reya dediči pok. Lovrenca	U smulenca	kmečka posestniška hiša	Franc Figar
de Reya dediči pok. Lovrenca	Njiva		Franc Figar
de Reya dediči pok. Lovrenca	Gabrovica	kmečka posestniška hiša	Janez Vendramin pok. Andreja
de Reya dediči pok. Lovrenca	Brce		Franc Figar
de Reya dediči pok. Lovrenca	Pleh		Franc Figar
de Reya dediči pok. Lovrenca	Mladica		Franc Figar
de Reya dediči pok. Lovrenca	Musca		Mihael Reja
Filip de Reya	Mladica	kolonska hiša	Franc Figar
Filip de Reya	U smulenca		Štefan Rusjan
Filip de Reya	U smulenca		Franc Figar
Filip de Reya	Njiva		Franc Figar
Filip de Reya pok. Sebastijana	Polje		Franc Figar
Filip de Reya pok. Sebastijana	Gorenje polje		Franc Figar
Filip de Reya pok. Sebastijana	Braidici		Franc Figar
Filip de Reya pok. Sebastijana	Brežič	kolonska hiša	Gregor Rožič
Filip de Reya pok. Sebastijana	Grejano		Gregor Rožič
Štefan Reja pok. Lovrenca	Mladica		Andrej Simčič
Štefan Reja pok. Lovrenca	Vrt		Gregor Rožič
Štefan Reja pok. Lovrenca	Breg		Janez Mušič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Podlesje		Martin Rožič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Kojnica		Martin Rožič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Kojnica		Martin Rožič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Gnasi breg		Martin Rožič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Gnasi breg		Martin Rožič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Vrtič		Martin Rožič

⁴³ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.

Preglednica 2: Velikost nepremičnin v lasti delnih zakupnikov⁴⁴

Zakupnik	Velikost zemljišča, ki ga ima v Šmartnem v lasti			Vrednost zemljišča
	Čamp	četrtnina	tavola	
Franc Figar	0	0	0	0
Mihael Reja	0	0	0	0
Gregor Rožič	0	0	0	0
Martin Rožič	0	0	0	0
Štefan Rusjan	0	0	0	0
Blaž Simčič	0	0	0	0
Gašper Velišček	0	0	0	0
Mihael Vendramin	0		156	6 gold. 41 krajc.
Mihael Vendramin	0	1	144	13 gold. 30 krajc.
Lovrenc Simčič	1		35	37 gold. 30 krajc.
Andrej Simčič	2	2	80	77 gold. 52 krajc.
Anton Mušič pok. Andreja	3		15	79 gold. 53 krajc.
Gregor Pirih	3		55	79 gold. 32 krajc.
Martin Peršolja	3	3	196	108 gold. 36 krajc.
Sebastijan Simčič	4	1	53	161 gold. 5 krajc.
Anton Simčič pok. Jurija iz Zalega Brega	10	1	101	309 gold. 39 krajc.
Janez Mušič	11	1	133	300 gold. 41 krajc.
Janez Vendramin pok. Andreja	30	1	169	493 gold. 57 krajc.

Spremembe v lastniški strukturi na podlagi jožefinskega katastra

Ob pregledu in analizi jožefinskega katastra, ki je nastal približno 30 let kasneje, v Šmartnem ugotavljamo nekaj bistvenih sprememb (Tabela 3). Zmanjšalo se je število lastnikov, in sicer z 58 na 48. V obeh vaseh se je povečalo število družin z manjšim posestvom ali zgolj s hišo in brez obdelovalne zemlje. To pomeni, da se je povečalo število zakupnikov. Zakupne pogodbe samo za zemljišče in brez hiše so v tem obdobju poznali tudi v Furlaniji. Kmetje so imeli tako v lasti hišo, lahko tudi nekaj zemljišča, in so del najemali⁴⁵ oziroma so prebivali v lastni ali najeti hiši ter se preživljali z dninami. Takim so v Brdih rekli *šotani*.⁴⁶ Stabilizaciji razmer v habsburških dednih deželah, kamor je spadala tudi Goriška grofija, je sledil upad pomena utrjenih naselij, kot je bilo Šmartno. Spremenil se je tudi način vojskovanja, zato obzidja niso imela več obrambnih funkcij. Na šmartensko obzidje so prislanjali stavbe, saj v tem času opažamo povečano gradbeno dejavnost.⁴⁷ To potrjuje tudi popis hiš v jožefinskem katastru, ki so stale znotraj obzidja, saj jih kar osem ni imelo hišnih števil.

Nekaj najpremožnejših družin, vsaj kar se nepremičnin tiče, je povečalo svoje površine. Tu naj omenimo zlasti družino Antona Gašparina, ki je imela po popisu v terezijanskem katastru 25 čampov površin, v jožefinskem pa že 76. Najpremožnejša družina, kar se nepremičnin tiče, je bila dobrih 20 let prej družina Ja-

neza Vendramina. V 30-letnem obdobju je zemljišča verjetno prodala sovaščanom, saj v tabeli (Tabela 3) s premožnimi posamezniki ne srečamo nove družine. Morda so svojih 30 čampov prodali Antonu Gašparinu, ki se mu je obseg obdelovalnih in neobdelovalnih površin povečal za 51 čampov. Približno enako velikost zemljišč je ohranila družina de Reya. Podatkov za Imenje (Tabela 4) žal ne moremo primerjati, saj manjka dovršen del popisa iz terezijanskega katastra, vendar lahko zgolj s primerjavo dobljenih podatkov ugotovimo, da so v tem času dobrovski gospodje Colloredo svoja zemljišča prodali vaščanom in kmetom iz okoliških vasi. Edina družina iz Imenja, katere stanje lahko primerjamo v obeh katastrih, je družina Blaža Gašparina, ki je imel leta 1752 9 čampov in 190 tavol. Kmetijo je nasledil Blažev sin Jožef Gašparin, ki je imel po popisu v jožefinskem katastru v Imenju 2 hiši ter 10 čampov in 183 tavol zemljišč.

Pomen srenjskega zemljišča in lastništva živine

Za kmete je bilo najpomembnejše obdelovalno zemljišče, brajda, to je terasirano obdelano zemljišče z mešano kulturo trte, sadnega drevja in posevkov, ter seveda redke njive s podobnimi vrstami kultur, vendar drugačnim razmerjem med površinami. Brajde so se raztezale takoj ob vasi ali ob ločenih zaselkih in hišah, ki so stale na vrhu oziroma na nedrsečem delu griča. Poseben pomen je imelo tudi skupno srenjsko zemljišče, ki so ga uživali vsi prebivalci vasi. Tu so do prepovedi cesarice Marije Terezije⁴⁸ pasli živino

⁴⁴ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.

⁴⁵ Perusini, *Vita di popolo*, str. 164.

⁴⁶ Vilfan, Izročilo o kolonatu, str. 142.

⁴⁷ Ščukovt, Obnova, str. 85.

⁴⁸ Zaradi bolezni živine, ki se je skupaj pasla po srenjskih pašnikih, je Marija Terezija leta 1769 prepovedala skupno pašo (Comel, *L'evoluzione*, str. 24).

Tabela 3: Lastniška struktura v Šmartnem na podlagi jožefinskega katastra⁴⁹

Lastnik	Število hiš	Velikost zemljišča		
		čamp	četrtna	tavola
Filip Golob pok. Petra	1	0	0	0
Anton Marinič	1	0	0	0
Simon Mikuš	1	0	0	0
Valentin Mušič pok. Janeza	1	0	0	0
Martin Peršolja iz Imenja	1	0	0	0
Mihael Simčič	1	0	0	0
Anton Toroš iz Medane	1	0	0	0
Anton Velišček	1	0	0	0
Sebastijan Velišček	1	0	0	0
Ivana Figar, vdova po Blažu	2	0	0	0
Jakob de Reya iz Biljane	2	0	0	0
Cerkev iz Krasnega	3	0	0	0
Mihael Peršolja, sin Mihaela	0	0	3	133
Gregor Mušič pok. Mihaela	1	0	3	151
brata Janez in Mihael Simčič	0	0	3	119
Janez Simčič, sin Matije	0	0	3	119
Gašper Mavrič	0	0	0	83
Blaž Obidič	0	0	0	84
Andrej Simčič pok. Antona	0	1		143
Jožef Peršolja	2	1	1	5
Janez Vendramin pok. Mihaela	2	1	1	169
Sebastijan Simčič	0	1	1	188
Matija Kristančič iz Višnjevika	0	1	2	185
gospod Anton Prividali	0	2		22
Sebastijan Peršolja	1	2	2	151
Bratovščina sv. Janeza Evangelista	1	2	3	157
Anton Rožič pok. Kristjana	0	3	1	100
Anton Rožič pok. Mihaela	0	3	1	100
Anton Simčič pok. Štefana	1	3	2	25
Mušič, dediči po Blažu	1	3	2	47
Gregor Golob pok. Lovrenca	1	3	2	108
častiti Anton Prinčič iz Kozane	0	3	3	29
Anton Simčič in bratje po pok. Gregorju	0	4		70
Anton Mušič pok. Mihaela	0	4	3	159
Bratovščina Sv. Martina	1	5	3	185
Anton Peršolja pok. Sebastijana	0	6	1	210
Tomaž Gašparin iz Martinjaka	2	10	1	7
Rok Simčič pok. Bortolomeja iz Zalega Brega	0	11	1	64
Valentin Peršolja pok. Sebastijana	4	11	2	185
Cerkev iz Šmartnega	4+cerkev	11	3	206
Anton Zuljan iz Vipave	1	12	1	6
Jožef Zupančič z Dobrovega	1	12	1	49
Martin Peršolja, sin Lovrenca		18	2	13
Martin Mušič	1	20	2	146
Filip de Reya pok. Filipa	8	23	2	178
Skupnost Šmartno	0	34	3	124
Anton Gašparin pok. Antona	7	76		66

⁴⁹ ASG, Catasto Giuseppino, San Martino del Coglio, busta 132.

Tabela 4: Lastniška struktura v Imenju na podlagi jožefinskega katastra⁵⁰

Lastnik	Število hiš	Velikost zemljišča		
		čamp	četrtna	tavola
Anton Peršolja pok. Sebastijana	1	0	0	0
Štefan Kumar, sin Jožefa	1	0	0	0
Valentin Mušič pok. Janeza	1	0	0	0
Anton Peršolja pok. Sebastijana	1	0	0	0
Martin Peršolja	1	0	0	0
Mihael Peršolja, sin Štefana	1	0	0	0
Martin Peršolja	1	0	0	0
Anton Simčič pok. Gregorja	1	0	0	0
Anton Šfiligoj pok. Lovrenca	1	0	0	142
Martin Urbančič iz Brestja	0	0	0	101
Janez Simčič pok. Antona	0	0	3	43
Jožef Gašparin pok. Antona	0	0	3	58
Mihael Simčič pok. Jurija	1	0	3	177
Andrej Simčič, sin Antona	0	1	1	20
Anton Privaldi pok. Janeza	0	1	1	50
Mušič, dediči po pok. Blažu pok. Antona	0	1	2	85
Bratovščina sv. Martina	0	2	1	129
Filip de Reya pok. Filipa	1	2	2	87
Rok Simčič pok. Bortolomeja	0	3	0	21
Blaž Gašparin pok. Antona	1	3	1	24
Mihael Simčič pok. Bortolomeja	1	3	2	156
Jožef Peršolja pok. Sebastijana	0	3	3	15
Mihael Mušič pok. Janeza	1	4	1	88
Štefan Peršolja pok. Štefana	1	4	2	11
Anton Simčič pok. Bortolomeja	1	5	2	32
Martin Mušič pok. Mihaela	0	6		62
Janez Toroš pok. Gašperja iz Medane	0	7	2	99
Cerkev iz Šmartnega	0	9	0	42
Jožef Gašparin pok. Blaža	2	10	0	183
Mihael Gašparin pok. Gregorja	0	11	1	42
Anton Gašparin pok. Antona	0	14	1	184
Anton Simčič pok. Gregorja	4	14	3	175
Martin Peršolja, sin Lovrenca	6	19	1	190
Anton Peršolja pok. Sebastijana	1	21	3	164
Skupnost iz Imenja	0	24	3	19

pod nadzorom skupnega vaškega pastirja, nato pa naj bi pasel vsak na svojem kosu. Enako je izpričano za Furlanijo.⁵¹ Srenjsko zemljišče je bilo bolj oddaljeno in spremenjeno v pašnik, medtem ko so bila zemljišča v bližini hiš obdelana in v zasebni lasti.⁵² Po popisu v jožefinskem katastru je bilo srenjsko zemljišče v Šmartnem v enem kosu, veliko pa je bilo 34 čampov (Tabela 3). V Imenju je skupnost imela 24 čampov (Tabela 4). Živina je imela v Goriških brdih v obravnavanem obdobju veliko vrednost. Zaradi usmeritve v prodajo vina je bilo površin, namenjenih krmi, malo. Tako je imelo srenjsko zemljišče ne glede na ocenjeno nizko vrednost dejansko velik pomen za posamezno družino in za skupnost. Zaradi težko

prevoznih cest in za oranje manj ugodne prsti, ki je zahtevala vprego 6 volov, so imeli lastniki goveje živine posebno mesto v skupnosti. Družine s 4 do 6 volov so navadno nudile tudi storitve za sosede, kot so prevozi in oranje, ki so imele visoko ceno. To kažejo podatki v preglednici goveje živine, ki so jo zapisali v terezijanskem katastru. Volov, ki so bili potrebni za vleko in oranje, je bilo bistveno več kot krav. Za ugotavljanje razmerja med številom goveje živine in družinami bi potrebovali število slednjih. Za drugo polovico 18. stoletja nimamo točnih podatkov o številu družin v Šmartnem in Imenju. Določimo lahko le njihovo okvirno število, in sicer s pomočjo registra hiš in ob predpostavki,⁵³ da v posamezni hiši živi

⁵⁰ ASG, Catasto Giuseppino, Imegna, busta 81.

⁵¹ Perusini, *Vita di popolo*, str. XVIII.

⁵² Prav tam, str. XIX.

⁵³ Opis posestniške hiše Antona Gašparina na strani 17 namreč kaže, da je ta imel v okviru kompleksa domačije tudi najemnika.

Tabela 5: Lastniki in število živine v Šmartnem⁵⁴

Lastnik	Voli	Krave	Teleta
Martin pok. Janeza	4	0	1
Luka Markočič pok. Janeza	1	1	1
Mihael Rožič pok. Antona	2	1	2
Janez Vendramin pok. Andreja	4	0	1
Filip de Reya pok. Sebastijana	7	1	1
Gregor Golob pok. Sebastijana	2	0	0
Ana Golob, vdova po Lovrencu	2	0	0
Jožef Peršolja pok. Andreja	2	0	0
Tomaž Peršolja pok. Štefana	2	0	0
Matija Peršolja pok. Sebastijana	0	1	0
Mihael Mušič pok. Andreja	4	0	0
Gregor Pirih pok. Janeza	0	2	0
Mihael Mušič pok. Janeza	0	2	0
Anton Musig pok. Andreja	4	0	0
Sebastijan Peršolja pok. Mohorja	2	0	0
?? ⁵⁵	6	0	0
??	6	0	0
??	4	0	0
??	??	0	0
??	??	0	6
Andrej Simčič pok. Štefana	6	0	1
Sebastijan Simčič pok. Mihaela	2	0	??
Janez Krstnik Vendramin pok. Lovrenca	2	0	??
Andrej Vendramin pok. Nikolaja	0	1	??
Lovrenc Simčič pok. Štefana	2	0	??
Skupaj	66	9	??

ena družina. V Šmartnem je naštetih 48 hiš oziroma stavb, od tega je ena vaška cerkev. Tako lahko približno ocenimo, da je v vasi živelo okoli 47 družin. 25 hišnih poglavarjev je imelo 66 volov, 9 krav in okoli⁵⁶ 13 telet (Tabela 5). Iz tega lahko sklepamo, da marsikatera družina ni imela goveje živine. V povezavi z zemljiškoposestno strukturo lahko ugotavljamo, kdo so bili posamezniki z večjim številom volov. Navadno so to bile premožne družine: Andrej Simčič, lastnik 6 volov, je imel 14 čampov obdelovalne površine, Filip de Reya, lastnik 7 volov, krave in teleta, je imel v lasti 27 čampov, Janez Vendramin pa je bil v tem času, kar se tiče velikosti zemljišč, največji posestnik v vasi. Redil je 4 vole in tele.

Podobno je bilo v Imenju (Tabela 6), kjer je imela družina Gregorja Gašparina 11 čampov zemljišč ter je redila 6 volov, Blaž Gašparin z 10 čampi zemljišč pa je imel v lasti 5 volov. Martin Peršolja, ki je redil 7 volov, je imel 19 čampov zemljišč, Sebastijan Peršolja pa je imel 7 volov ter 21 čampov obdelovalnih in neobdelovalnih površin. Gre za družine, ki so imele v lasti največje površine v skupnosti.

Iz števila živine je, kot že omenjeno, razvidno, da so pomembno mesto imeli voli. Uporabljali so jih pri oranju ravnih delov v brajdah, in sicer je bila potrebna vprega 6 volov.⁵⁷ Verjetno so si jih vaščani, ki so imeli po dva vola, posojali med sabo. Tisti pa, ki jih niso imeli, so morali najeti soseda, ki je zemljišče preoral. Par volov so vpregli v dvokolesni voziček, imenovan koš, s katerim so tam, kjer je bila speljana taka cesta, ki je dopuščala prevoz, prevažali grozdje in druge pridelke. Nekateri pa niso imeli v najemu le zemljišč, temveč tudi živino. Ta najem, ki ga v jugovzhodnem delu Goriških brd v sočasnih virih do sedaj še ni bilo mogoče zaslediti, se tu omenja kot *socida/sozida*. Navajam primer pogodbe iz 24. marca 1819:

»Andrej, sin Mihaela Simčiča iz Imenja, daje v najem – in socida – Antonu pokojnega Valentina Mariniča iz Vedrijana 3 krave, in sicer: kravo rdečko, staro 8 let, kravo, staro 1 leto, in 7 tednov staro telico, pod naslednjimi pogoji:

- da bo dobro skrbel za krave in jih hranil,
- da se bodo mladiči delili na pol med oba,
- če bo zanje slabo skrbel in se jim bo kaj zgodilo po njegovi nemarnosti, bo moral lastniku povrniti vrednost živali v denarju. Ocenjeno je, da je stara krava vredna 30 goldinarjev, 1-letna krava 15 goldinarjev in 7-tedenska telica 7 goldinarjev.

⁵⁴ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.

⁵⁵ Uničen del popisne strani. Podatki so neberljivi.

⁵⁶ Register ima poškodovan del strani, kjer je navedeno število telet.

⁵⁷ ASG, Catasti sec. XIX–XX, Elaborati, busta 15.

Pogodba traja 1 leto ter se podaljšuje in začnjenja ob sv. Martinu. Ko se bo pogodba zaključila, bodo ponovno ocenili vrednost obeh mladih krav in se bo nova vrednost razdelila med oba, staro kravo pa bo moral vrniti brez ocenitve v stanju, v kakršnem bo ob predaji. Stare krave ne sme uporabiti za vleko oziroma prevoze (tiro), v nasprotnem primeru bo lahko lastnik vse živali vzel že pred pretekom letne pogodbe.»⁵⁸

Pogodba je sestavljena podobno kot tiste, ki jih v Furlaniji analizira Perusini (gl. op. 60). Najemnik je skrbel za živino in jo hranil ter je ni smel prodati. V Furlaniji so take oblike najema zajemale tudi drobnico. Najemali so lahko eno ali več živali.

Terezijanski zapiše zgolj⁶² dve opredelitvi, ki ustrezata premoženjsko družbenemu statusu stanovalcev, in sicer: *casa dominicale* in *casa collonica*, torej hiša, v kateri prebiva lastnik, in hiša, v kateri prebiva zakupnik – kolon. Jožefinski kataster tema opredelitvama doda kategorijo dvorišča. V Imenju se v jožefinskem katastru kar v 9 primerih omenja hiša s pripadajočim dvoriščem, kar pomeni ograjen večji prostor pred kmečko hišo, namenjen hranjenju orodja ter drugim kmečkim opravilom. Ostale hiše takega prostora, zlasti v obzidanem Šmartnem, niso imele, saj je bil njihov vhod povezan neposredno s cesto oziroma ulico. Terezijanski kataster v Šmartnem hiše popiše posebej in jih opredeli kot: kmečka posestniška hiša, kolon-

Tabela 6: Lastniki in število živine v Imenju⁵⁹

Lastnik	Voli	Krave	Teleta
Andrej Simčič pok. Petra	2	0	0
Vincenc in bratje Simčič	4	0	0
Gregor Simčič pok. Valentina	0	0	1
Anton Gašparin pok. Jožefa	2	0	0
Baltazar Simčič pok. Adama	3	0	0
Anton Gašparin pok. Adama	2	0	0
Janez Gašparin pok. Adama	3	0	0
Mihael Pirih pok. Janeza	2	0	0
Gregor Gašparin pok. Mihaela	6	0	0
Lovrenc Simčič pok. Štefana	2	0	0
Janez Simčič pok. Mihaela	3	0	0
Lovrenc Gašparin pok. Adama	0	1	1
Simon Simčič pok. Štefana	2	0	0
Blaž Gašparin pok. Adama	5	0	0
Štefan Peršolja pok. Mohorja	2	0	0
Martin Peršolja pok. Kristjana	7	0	0
Janez Simčič pok. Štefana	2	0	0
Sebastijan Peršolja, dedič po Janezu	7	0	0
Peter Bavdaž pok. Mateja a sozida ⁶⁰	0	1	1
Mihael Peršolja pok. Antona	2	0	0
Skupaj	56	2	3

Socialne razlike v bivanjski kulturi

Različen pravnolastniški položaj je posameznika razvrščal v različno statusno skupino, povezano s premoženjskim stanjem. Temu je ustrezal tudi različen bivanjski standard, saj so bile socialne razlike vidne že v stavbah.⁶¹ Oba katastra sta s podatki precej skopa.

ska hiša in najemniška hiša. 27 hiš, ki jih je imelo v lasti 23 oseb, je nosilo oznako kmečka posestniška hiša – *casa rustica dominicale*. 5 hiš je bilo opredeljenih kot kolonska hiša – *casa collonica* –, za 5 pa ni zapisano, kdo v njih biva ali kdo je lastnik, le da se dajejo v najem za določeno najemnino. Kakšne pa so bile razlike v hišah, opredeljenih kot kmečka posestniška hiša in kolonska hiša? Navedimo dva opisa hiš v lasti leta 1828 umrlega Štefana Antona Gašparina iz Šmartnega. Hiša pod št. 14, opredeljena kot kmečka posestniška hiša, je imela dvorišče in vrtiček. V celoti je bila zidana in pokrita z valovitimi strešniki nad deskami »in v dobrem stanju. V pritličju jo sestavljajo: kuhinja, garderoba, vhod, mezad, razdeljen na 4 kleti, ter

⁵⁸ ASG, Giudizio distrettuale, Amichevoli convenzioni, busta 87.

⁵⁹ ASG, Catasto Teresiano, Imegna e Gagnaz, busta 48.

⁶⁰ *Soccida* je zakupna pogodba, ki so jo poznali tudi v Furlaniji. Zelo razširjena je bila v obdobju 1414–1786 (Perusini, *Vita di popolo*, str. 133). Gre za najem živine: lastnik je živino oddal najemniku, ki jo je hranil in skrbel zanjo. Glede na pogodbo sta si lastnik in zakupnik delila gnoj, mleko ter mladiče. Nekatere pogodbe so vsebovale klavzulo, da žival ne sme vleči (*tiro*), kar pomeni vprego za oranje in vožnjo (Perusini, *Vita di popolo*, str. 135).

⁶¹ Keršič, Kolon in gospodar, str. 96.

⁶² Terezijanski kataster za Kojško in Dolnje Cerovo na primer zapiše tudi vrsto kritine (ASG, Catasto teresiano, Cerou inferiore, busta 17; Quisca, busta 30).

*Kolonska hiša z gospodarskim poslopjem in gnojiščem v Imenju leta 1958
(fototeka Goriškega muzeja, foto: Karel Plestenjak).*

stopnišče za 1. nadstropje. Prvi del stopnic je iz kamna, drugi del iz lesa. V prvo nadstropje vodi tudi zunanje stopnišče iz 16 kamnitih stopnic, ki ga podpira podporni zid z železno ograjo in podestom. Tu je 5 sob, dvoranica, 2 sobici, hodnik in stranišče. Vsi prostori imajo tudi strop – tutto soffitato, vključno s poleg priključeno kuhinjo in sobico, ki jo ima v najemu Anton Simčič. Podstrešje je urejeno kot žitna kašča s podom, razdeljenim v 5 delov. Folador⁶³ s kletjo spodaj in shrambo ima na vseh 4 straneh kamnit zid, pokrit je s strešniki nad deskami. Pod je iz velikih desk iz trdega lesa. Zraven sta majhen hlev in kašča s stropom z zunanjimi kamnitimi stopnicami s podpornim zidom. Stopnice vodijo v zgoraj postavljeni senik. Vse je zgrajeno iz kamna in pokrito s strešniki nad deskami. Velik hlev sestavljajo dva prostora in dva senika zgoraj. Grajen je iz kamna in pokrit s strešniki nad letvani. Hlevček je kamnit in pokrit s skrlami. Dvorišče s sedmimi murvinimi drevesi je obzidano in z dvema kamnitima portaloma, od katerih ima eden vrata.

⁶³ Furl. folador – kraj ali posoda, kjer se tlač in stiska grozdje (Pirona, *Il nuovo*, str. 329).

Na zraven ležečem vrtičku je 6 starih murvinih dreves. Vse skupaj je vredno 2.000 goldinarjev. Če vrednosti odbijemo hišni davek in letna popravila v vrednosti 360 goldinarjev, je vse skupaj vredno 1.640 goldinarjev.»⁶⁴

V primerjavi z zgornjim opisom bivanjskega in gospodarskega kompleksa premožne družine so opisi hiš in hlevov, ki so jih imeli manj premožni vaščani, nekaj povsem drugega. Stavba, ki služi za hlev Gašparinovemu zakupniku Antonu Simčiču, je imela »zidovje v slabem stanju. Pokrita je s strešniki, ki so postavljeni delno nad planetami,⁶⁵ delno nad deskami, in ima en prostor. Vredna je 90 goldinarjev, z odbitim davkom pa 80 goldinarjev.»⁶⁶ Hiša, v kateri je bival zakupnik Janez Simčič, je imela zidovje v slabem stanju. »Pokrita je s korci, ki so postavljeni nad planetami. V pritličju sta kuhinja in hlev, v prvem nadstropju pa

⁶⁴ ASG, Giudizio distrettuale, del circondario di Gorizia, Ventilazioni ereditarie, busta 83, inv. 92.

⁶⁵ Opečnate plošče.

⁶⁶ ASG, Giudizio distrettuale, del circondario di Gorizia, Ventilazioni ereditarie, busta 83, inv. 92.

Tabela 7: Lastniki hiš v Šmartnem, ki niso bile dane v najem⁶⁷

Lastnik	Ledinsko ime	Opredelevitev hiše
Valentin Rožič	Nadgonjače	kmečka posestniška hiša
Luka Markočič pok. Janeza	Sanza	kmečka posestniška hiša
Mihael Rožič pok. Antona	Sanza	kmečka posestniška hiša
Peter Golob pok. Andreja	Sanza	kmečka posestniška hiša
de Reya, dediči pok. Lovrenca	U smulenca	kmečka posestniška hiša
de Reya, dediči pok. Lovrenca	Gabrovica	kmečka posestniška hiša
Filip de Reya pok. Sebastijana	Runk	kmečka posestniška hiša
Andrej Vendramin pok. Nikolaja	Polje	kmečka posestniška hiša
Gregor Golob pok. Sebastijana	Breg	kmečka posestniška hiša
Ana Golob, vdova po pok. Lovrencu	Breg	kmečka posestniška hiša
Jožef Peršolja pok. Andreja	U bošku	kmečka posestniška hiša
Tomaž Peršolja pok. Štefana	U bošku	kmečka posestniška hiša
Matija Peršolja pok. Sebastijana	U bošku	kmečka posestniška hiša
Mihael Mušič pok. Andreja	Na njivi	kmečka posestniška hiša
Gregor Pirih pok. Janeza	Kojnica	kmečka posestniška hiša
Mihael Mušič pok. Janeza	U seunik	kmečka posestniška hiša
Mihael Mušič pok. Janeza	Covagevica–Kovačevica	kmečka posestniška hiša
Anton Gašparin pok. Štefana	Raunica	kmečka posestniška hiša
Valentin Peršolja pok. Sebastijana	Raunica	kmečka posestniška hiša
Janez Mušič pok. Gregorja	Polja	kmečka posestniška hiša
Sebastijan Zuljan pok. Nikolaja	Mala brajda	kmečka posestniška hiša
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Dražica–Drasica	kmečka posestniška hiša
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Breg	kmečka posestniška hiša
Lovrenc Simčič pok. Štefana	Braidica	kmečka posestniška hiša
Janez Krstnik Vendramin pok. Lovrenca	Mladica	kmečka posestniška hiša
Franc Anton Zupančič pok. Antona	Vrtič	kmečka posestniška hiša

Tabela 8: Lastniki hiš in njihovi zakupniki v Šmartnem⁶⁸

Lastnik	Opredelevitev hiš	Zakupnik
Jezuitski kolegij	kolonska hiša	Martin Peršolja
Filip de Reya	kolonska hiša	Franc Figar
Filip de Reya pok. Sebastijana	kolonska hiša	Gregor Rožič
Jezuitski kolegij	kolonska hiša	Martin Peršolja
Cerkev sv. Marije Magdalene iz Krasna	kolonska hiša	Andrej Simčič
Neznani	kmečka najemniška hiša za 8 dukatov	neznani
Neznani	kmečka najemniška hiša za 15 lir	neznani
Neznani	kmečka najemniška hiša za 21 lir	neznani
Neznani	kmečka najemniška hiša za 6 dukatov	neznani
Neznani	kmečka najemniška hiša za 4 dukate	neznani

dve sobi. Vredna je 100 goldinarjev.⁶⁹ Hiša, v kateri je bival Jožef Bastjančič, je imela zidovje v zmerno dobrem stanju. Pokrita je bila s strešniki, ki so ležali nad *planetami*. V pritličju sta bila dva hleva in majhna sobica. V prvo nadstropje je vodilo kamnito stopnišče, ki so ga izklesali v Kozani, s podpornim zidom in ograjo iz desk v slabem stanju. Tu so bili kuhinja, dve sobi in žitna kašča pod streho. Hiša je bila vredna 170 goldinarjev. Opis hiše, v kateri je bival Jožef Ko-

renjak, nas pouči, da je imela kuhinja v pritličju tudi krušno peč – *forno*.⁷⁰ To pomeni, da je bil standard v večini hiš zgolj nizkoležeče ali talno ognjišče. Peč je torej pomenila, če lahko temu tako rečemo, nadstandard, saj se v popisih omenja posebej in je tudi posebej ocenjena, popisana pa je redko. Osnovni prostori v hišah so bili klet, v kateri so lahko hranili marsikaj, od pridelkov do vina, orodja in manjših živali, kot je perutnina, kuhinja z ognjiščem, soba in, če streha ni bila preslaba, na vrhu kašča. Zidovje in stopnice, ki so bile navadno zunanje, so bili pogosto slabo vezani

⁶⁷ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.

⁶⁸ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.

⁶⁹ ASG, Giudizio distrettuale, del circondario di Gorizia, Ventilationi ereditarie, busta 83, inv. 92.

⁷⁰ ASG, Giudizio distrettuale, del circondario di Gorizia, Ventilationi ereditarie, busta 83, inv. 92.

Zapuščena kolonska hiša v Imenju leta 1958 (fototeka Goriškega muzeja, foto: Karel Plestenjak).

z malto. Bivališča z več prostori, ločenimi stavbami, kot sta hlev in klet, in obzidanim dvoriščem so kazala na povečano gospodarsko dejavnost in s tem na socialno višji položaj njihovih lastnikov. Vstop skozi obzidan vhod na dvorišče je imel velik socialni pomen; kot tak je simboliziral socialno interakcijo med hišo in ulico. Obzidje je varovalo hišo v fizičnem smislu in ustvarjalo notranjo domeno, v okviru katere se odprti prostor simulira kot zasebno zemljišče. Obzidanih dvorišč so se premožni, seveda če je bila za to prostorska možnost, raje posluževali v strnjenih jedrih naselij. Prav tako so z obzidjem obdali dvorišče premožni kmetje z bivališčem na samotnejšem kraju. V tem primeru je imelo obzidje tudi funkcijo varovanja pred krajo.

V Šmartnem je bilo 48 hiš, vendar je bilo lastnikov manj (Tabeli 4 in 7). Anton Gašparin je bil lastnik desetih hiš, Filip de Reya je imel šest hiš in eno stavbo, ki je bila opredeljena kot skedenj, dediči de Reya pa dve hiši. Martin Mušič je imel dve hiši, od katerih je ena opredeljena kot gostilna v Šmartnem, in eno v Imenju. Prav tako je imel hiše v obeh vaseh Martin Peršolja, ki je očitno živel v Imenju. Tu je imel sedem stavb, od katerih je ena opredeljena kot klet in druga kot hlev, ter še osmo hišo v Šmartnem. Posebna omemba hleva ter kleti z lastno hišno števil-

ko kaže, da je šlo za, za tedanje razmere, večje zidane stavbe na ločenih parcelah. To kaže na velik obseg kmetijske dejavnosti in premožnost lastnika. Ena izmed možnih razlag je, da je Martin Peršolja – ali že njegovi predniki – obogatel ter s tem povečal kmetijsko dejavnost in seveda pridelke, ki jih je moral skladiščiti. V ta namen je zgradil oziroma uredil primerne prostore, ki jih ni mogel urediti v sklopu domačije, kjer je živel. Omemba, da je posamezna stavba hlev oziroma klet, kaže, da so imeli nekateri že posebna poslopja, namenjena gospodarski dejavnosti. Večina hiš je imela pod eno streho tako bivalne prostore kot hlev in klet. Premožni kmetje so hiše dajali v najem, druge pa so uporabljali sami in njihovi že poročeni otroci. Tako je imel posameznik več kot eno hišo, ki je bila opredeljena kot *casa rustica dominicale*. Otrokom so premoženje oziroma nepremičnine predajali bodisi z darilno ali poročno pogodbo bodisi so jih podedovali na podlagi oporoke.

Po eno hišo v Imenju in Šmartnem je imel tudi Mihael Peršolja. Premožnejši v Imenju je bil še Anton Simčič, ki je imel v lasti tri hiše, skupaj z brati pa še dve.⁷¹ Posebno vprašanje se sproža ob omem-

⁷¹ ASG, Tavolare teresiano, Libri fondiari 1761–1891, Quadro delle case, busta 180.

bah petih hiš, katerih lastnik ni zapisan (Tabela 8). V katastrskem popisu je zgolj zabeleženo, da so to najemniške hiše. Zanimivo je, da je bil za kataster pomembnejši podatek, da gre za najemniške hiše ter višina najemnine kot pa njihov lastnik. Na vprašanje, ali je bila lastnica teh stavb skupnost in so bile namenjene reševanju socialnih problemov oziroma zakaj prav v katastru srečamo tak nepopoln zapis, ne moremo odgovoriti. Kmečka hiša, »grajen in pokrit prostor, namenjen za stalno prebivanje kmečke družine«, ⁷² se nam v luči teh ugotovitev kaže kot bivanjska enota, tesno povezana s socialnim položajem družine, ki je v njej bivala. Lastniki večjih in dražjih hiš so bili premožni posestniki, ki pa so bili lastniki tudi manjših, ki so jih dajali v najem. Med obema skupinama so bili manjši kmetje, ki so se po bivanjski kulturi glede na večje ali manjše premoženje približali bodisi premožnim posestnikom bodisi revnejšim zakupnikom.

Zaključek

Domovi, njihovi prebivalci in pripadajoča zemlja v Šmartnem in Imenju so v drugi polovici 18. stoletja sestavljali agrarno skupnost. Kraja sta bila povezana v cerkveno in samoupravno enoto. Ta mala kmečka skupnost se v luči primerjave stanja obeh katastrov kaže kot dinamična stvarnost, ki se je prilagajala širšim tržnim in političnim razmeram. Zemljišča so v razmaku 35 let zamenjala lastnike; nekatere družine so povečale svoja zemljišča, druge pa jih prodale. Na primeru terezijanskega in jožefinskega katastra za Šmartno lahko ugotavljamo, da se je proti koncu 18. stoletja povečalo število zakupnikov. Ti so zemljišča najemali pri enem ali več lastnikih. Zemljiška posest je bila razdrobljena na terasirane parcele z mešano kulturo vzdolž pobočij. Ta na videz arhaična zmes parcel v katastrskem popisu je pogosto rezultat premišljene in preizkušane prilagoditve *brajd* gričevnatemu svetu, zložnim policam, pregibom, robovom, kopam in slemenom. ⁷³ Teraso vzdolž pobočja so bile pogosto edina pot, ki je zavarovala prst pred odplavljanjem in omogočila uspešno kmetovanje. Za obravnavano obdobje intenzivno obdelane površine so nastale na račun zmanjšanja pašnikov in travnikov, torej površin, namenjenih krmi živine. Tako je bila zmožnost gojenja večjega števila za kmečko gospodarstvo potrebnih volov in drugega goveda eden od statusnih simbolov gospodarja in njegove domačije. Posestniki so bili tako lastniki večjega števila za takratni kmečki obrat potrebnega goveda. Ugotavljamo pa tudi primer najema goveda, imenovan *sozida*, ki po obliki in imenu spominja na najeme v bližnji Furlaniji.

Večje število hiš brez hišnih števil v Šmartnem kaže na naraščanje števila prebivalstva ter povečan

obseg gradbene dejavnosti. Gradnja novih stanovaljskih objektov, vezanih na šmartensko obzidje, odraža upad strateškega pomena Goriških brd v 18. stoletju. Gradnje utrdbenega značaja, kot je bilo obzidano Šmartno, so bile vezane na napete odnose ter vojne med Habsburžani in Beneško republiko v 16. in 17. stoletju. Gospodarska moč posestnikov je vidna tudi v vrednosti hiš in velikosti celotnega sklopa domačije. Število in diverzifikacija posameznih prostorov kažeta na večji obseg gospodarske dejavnosti. Voditelji skupnosti so bili gospodarsko najmočnejši posamezniki, ki so jim bili prav zaradi njihovega ekonomskega stanja zaupani pomembni položaji pri njenem vodenju. S tem si je skupnost zagotovila najsposobnejše posameznike, ki so delali tudi v skupno dobro. Iz podatkov v obeh katastrih je razvidno, da so v Šmartnem večino zemljišč imeli v lasti bodisi vaščani ter njihova cerkev in njene ustanove bodisi posamezniki iz sosednjih vasi. Na primeru parcialnih podatkov za Imenje pa ugotavljamo, da je plemiška družina Colloredo, katere središče agrarne posesti v Goriških brdih je bilo Dobrovo, prodala svoja zemljišča. Večino so verjetno kupile gospodarsko močne družine iz Imenja, Šmartnega in sosednjih krajev. Zemljišča so obdelovali v lastni režiji ali jih dajali v zakup. Kljub temu, da je večino dela v gospodinjstvu še vedno opravljala družina, so člani skupnosti pri delovnih konicah pogosto pomagali drug drugemu. Družine z večjimi površinami so najemale dninarje in zaposlovale hlapce, pri čemer so imele prednost z njimi povezane družine zakupnikov in sorodnikov. To je verjetno imelo posledice za delovne odnose in odnose moči znotraj vsakega gospodinjstva in agrosistema celotne lokalne skupnosti, ki je bila organizirana iz mreže socialnih odnosov. Članstvo v vaških skupnostih je pomenilo tudi ekonomsko varnost v okvirih, ki jih je lahko zagotavljala skupnost.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ASG – Archivio di stato di Gorizia

Archivio Coronini Cronbeg

Catasti sec. XIX–XX, Elaborati

Catasto Giuseppino

Catasto Teresiano

Giudizio distrettuale del circondario di Gorizia,

Anteatti del Giudizio distrettuale di Quisca (tran-

ne le localita di Visnovico, Vipulzano, Cosana,

Vedrignano). Ceduti nel 1846 al Giudizio Distret-

tuale del Circondario, Contratti degl'istrumenti

ut amichevoli convenzioni dell'anno 1819.

Ufficio tavolare, Libri fondiari 1761–1891

ŽAK – Župnijski arhiv Kojsko

Pridige I, 1. 7. 1894–28. 12. 1895.

⁷² Vilfan, Kmečka hiša, str. 560.

⁷³ Ilešič, Kmečka naselja, str. 28.

LITERATURA

- Barbina, Guido in Battigelli, Franca: Il paesaggio agrario friulano dalla fine dell'amministrazione veneta all'annessione al regno d'Italia. *Contributi per la storia del paesaggio rurale nel Friuli-Venezia Giulia: ricerche svolte per conto della regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia*. Pordenone: Grafiche Editoriali Artistiche Pordenonesi, 1980, str. 339–369.
- Béaur, Gérard in Chevet, Jean Michel: Institutional changes and agricultural growth. *Property rights, land market and economic growth in the european countryside* (ur. Gérard Béaur, Philipp Schofield, Jean Michel Chevet in Maria Teresa Perez Picazo). Turnhout: Brepols publishers, 2013, str. 19–68.
- Beguš, Ines: *Avtonomija in ekonomija Nadiških dolin v Beneški republiki*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015.
- Comel, Alvise: *L'evoluzione storica dell'agricoltura goriziana dal 1300 al 1765*. Gorizia: Stab tip. Goriziano, 1928.
- Dorsi, Pierpaolo: Sodstvo prve stopnje v grofijah Gorica in Gradišče 1740–1848. *Pravo-zgodovina-arhivi* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, str. 97–123.
- Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 1. del. *Arhivi* 32, 2009, št. 2, str. 283–338.
- Gomiršek, Tanja: *Brestje in Kojško: upravni in kulturni center Brd do 1945*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2009.
- Gomiršek, Tanja: *Vila Vipolže od prve omembe do danes*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2015.
- Gomiršek, Tanja: Vrste zakupnih pogodb v Goriških brdih v prvi polovici 19. stoletja. *Zgodovinski časopis* 71, 2017, št. 1–2, str. 164–185.
- Ilešič, Svetozar: *Kmečka naselja na Primorskem*. Ljubljana: DZS, 1949.
- Keršič, Irena: Kolon in gospodar – dva načina življenja in dve stanovanjski kulturi. *Etnolog* 2, 1992, št. 1, str. 95–136.
- Laslett, Peter: *The world we have lost*. London: Routledge, 2005.
- Makuc, Neva: Brda in Brici v habsburško-beneških vojnah. *Poznogotski krilni oltar v cerkvi sv. Križa v Kojškem (1515) in življenje v Brdih v 16. stoletju* (ur. Neva Makuc in Petra Kolenc). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016, str. 67–77.
- Marušič, Branko: *Šmartno: avstrijsko-beneški vojni (1508–1521 in 1615–1617)*. Deskle: Salonit Anhovo, 2005.
- Natek, Milan: Pomen franciscejskega katastra za agrarno-geografska proučevanja. *Geografski vestnik* 51, 1979, str. 97–107.
- Nusdorfer-Vuksanović, Metka in Rosa, Jurij in Vidrih-Lavrenčič, Lilijana: *Občinska središča v obdobju 1814–1961 na območju sedanjih občin Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin*. Nova Gorica: Pokrajinski arhivski muzej, 1991.
- Overton, Mark: *Agricultural revolution in England: the transformation of the agrarian economy 1500–1850*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Pavlin, Vojko: Primer uveljavljanja kupnega prava in kolonata na Goriškem 16. stoletja. *Goriški letnik* 28, 2001, str. 289–302.
- Perusini, Gaetano: *Vita di popolo in Friuli: patti agrari e consuetudini tradizionali*. Firenze: Leo S. Olshchki editore, 1961.
- Pirone, Giulio Andrea in Carletti, Ercole in Corgnalli, Giovanni Battista: *Il nuovo Pirona. Vocabolario friulano*. Udine: Società filologica friulana, 2004.
- Redmond, René: *Religija in družba v Evropi*. Ljubljana: *cf, 2005.
- Sahlins, Marshall: *Ekonomika kamene dobe*. Ljubljana: *cf, 1999.
- Sedej, Ivan: Šmartno v Brdih, vas, taborska vas ali mesto (problematika ljudske umetnosti in turizma). *Etnolog* 2, 1992, št. 1, str. 79–94.
- Stres, Peter: Oris kolonata v slovenskem delu dežele Goriško-Gradiščanske do konca prve svetovne vojne. *Goriški letnik*, 1987, št. 12–14, str. 175–203.
- Ščukovt, Andrejka: Obnova naselbinskega spomenika Šmartno v Brdih. *Poznogotski krilni oltar v cerkvi sv. Križa v Kojškem (1515) in življenje v Brdih v 16. stoletju* (ur. Neva Makuc in Petra Kolenc). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016, str. 79–94.
- Vilfan, Sergij: Agrarna premoženjska razmerja. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan), 2. zvezek. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 279–353.
- Vilfan, Sergij: Izročilo o kolonatu v Goriških Brdih. *Etnolog* 2, 1992, št. 1, str. 137–150.
- Zuljan Kumar, Danila: Leksemi romanskega izvora v briški vinogradniško-vinarski terminologiji. *Izvestje raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 2008, št. 5, str. 12–16.

S U M M A R Y

Rural community in light of socio-economic differences: Šmartno and Imenje in the second half of the eighteenth century

The settlement of Šmartno in the Goriška Brda, declared a cultural monument in 1985, was fortified with a wall and towers during the Habsburg-Venetian Wars in the sixteenth and seventeenth centuries. The place lost its strategic importance in the eighteenth century, when it gradually began to reflect a “pronouncedly rural character of its inhabitants”. In accordance with the medieval tradition, villages in the Goriška Brda formed communities headed by a mayor, with the assistance of village elders. Mayors, elders, community representatives in land transactions and property inventories, church caretakers, as well as leaders and members of church brotherhoods were wealthy and respectable members of the community. Unlike the rest of the population, they were often well-versed in writing. Most landed property in Šmartno was in the hands of villagers and the village church and its institutions or in the hands of farmers and churches from the neighbouring villages. The owners cultivated their land by themselves

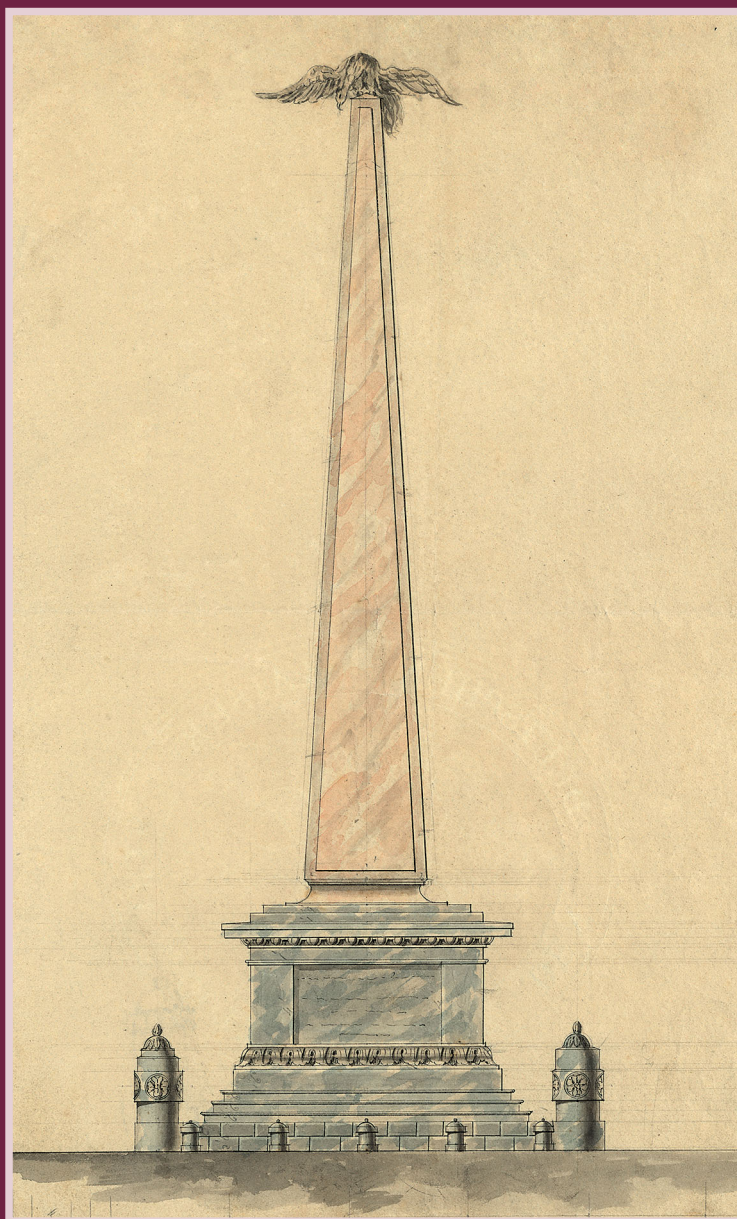
or they gave it in lease. The lease payment was specified by reference to the commercially most valuable produce, that is, grapes and wine, respectively. The most important area under cultivation for farmers was *brajda* (terraced land with mixed culture) and it was used for the production of vines, fruit trees, and crops. The prioritised cultivation of vine created a shortage of land needed to produce fodder for livestock, which was indispensable for ploughing and transports on the farm. As is evident from the list of livestock owners, less than half of families owned one or more livestock units. These were also considered the wealthiest families in terms of real estate ownership, and like land plots, they could also lease out their livestock. The third factor distinguishing the two status groups was the size of dwellings and their equipment. Leaseholders usually represented the poor social stratum and resided in modest dwellings. Even though the dwellings were owned by wealthy members of the community, they were small, had a limited number of rooms, and were poorly maintained. Another aspect of the wealthy landowners' social status was their large dwellings with walled-in courtyards. The yields from extensive estates were stored in a number of separate designated buildings. The entire community functioned as a coherent and interdependent system in which all inhabitants were considered its crucial elements.

Pogled na Šmartno znotraj obzidja (fototeka ZTKMŠ Brda, foto: Damijan Simčič – Zoso Photography).

Vzhodni obrambni stolp v sklopu naselja Šmartno (fototeka ZTKMŠ Brda, foto: Damijan Simčič – Zoso Photography).

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)